

Нажимидинова А.Э.

ЭЛДИК АДАБИЯТТАГЫ ЖОМОКТОР АРКЫЛУУ ЭТНОПЕДАГОГИКАЛЫК
КОМПЕТЕНТТҮҮЛҮКТҮ ӨНҮКТҮРҮҮДӨГҮ ИШТЕРДИН ФОРМАЛАРЫ

Нажимидинова А.Э.

ФОРМЫ МЕРОПРИЯТИЙ В РАЗВИТИИ ЭТНОПЕДАГОГИЧЕСКОЙ
КОМПЕТЕНТНОСТИ НА ОСНОВЕ СКАЗОК НАРОДНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

A.E. Najimidinova

THE FORM OF ACTIVITY IN DEVELOPING OF ETHNOPEDAGOGICAL ABILITY IN
BASIC FAIRYTALES OF NATIONAL LITERATURE

УДК:371/37.42

Бул макалада жомоктордун философиялык мааниси аркылуу балдардын этнопедагогикалык жөндөмдүүлүктөрүн өнүктүрүүнүн методдору берилди.

Түйүндүү сөздөр: элдик адабият, жомоктор, акыл-мандуулук, коомдук, философиялык маани.

В этой статье даны методы развития этнопедагогических способностей детей на основе интерпретации философских значений сказок.

Ключевые слова: народная литература, сказки, мудрость, общественный, философское значение.

In this article are the methods of ethnopedagogical abilities of children on the basis of the interpretation of the philosophical significance of fairy tales.

Key words: folk literature, fairy tales, wisdom, public, philosophical meaning.

«Элдик адабият – кыргыз элинин байыртадан бери улам кийинки муунун тарбиялаган мектеби». (С.Рысбаев, док.дисс.). Элдик билимдин ичинде айрыкча балдар фольклорундагы жомоктор маанилүү орунду ээлейт.

Жомоктор окуучуларды кылымдар бою иштелип чыккан, калыптанган, элдин турмушка болгон көз карашы, элдик акылмандыктын коомдук-философиялык мааниси менен тааныштырат. (Каранова Т.Н. канд. дисс. 2-гл.)

Илгерки убакта китеп, телевизор, интернет жана башкалардын изи да жок мезгилде ата-бабалар өздөрү ойлоп чыгарган ар кыл турмуштук жана сыйкырдуу жомоктордун мисалында эле жаш муундарды окутуп-тарбиялап келишкен. Мисалга алсак, акылмандыкка, эмгекчилдикке, ата-энени урматтоого, ак менен караны айырмалап билүүгө үгүттөгөн, Акыл Карачач, Жээренче чечен тууралуу, акылман кыз, акылдуу дыйкан тууралуу жана башка элдик жомоктор дидактикалык, педагогикалык окуу куралы катары пайдаланылып келген. Окуу тарбия ишин жүргүзүүдө жомоктордогу элдик таалим тарбия салттарын ыктуу пайдалана билүү жана элдик тарбия түрлөрүн эске алуу зарыл. Баланын ар намыстуу, адамгерчиликтүү, эр азамат болушу – элдик адабияттагы этнопедагогикалык тарбия-таалимдин максаты. Андай идеясыз тарбия таалим да болбойт.

Ошол этнопедагогикалык багыттагы кыргыз эл жомокторун азыркы кезде дидактикалык материал катары кеңири пайдаланууну сунуш кылаар элек.

Анткени жомокторду натыйжалуу пайдалануу окуучуларда ар кыл компетенттүүлүктөрдү өнүктүрүүгө түздөн түз шарт түзөт. Ишендириүү, ынандыруу идеялары баланын окуу ишмердүүлүгүн жана таалим тарбиясын бирге өстүрүүгө оптималдуу таасир берээри дүйнөлүк практикада да белгилүү. Орус элинин классик акыны А.С.Пушкин: «Кечинде жомок угам анан ошону менен каргыш тийген тарбиямдын кемчиликтерин толуктайм. Эмне деген укмуш, бул жомоктордун ар бири өзүнчө жаткан поэма» – деп жомоктордун таалим – тарбия берүүчү табиятына мыкты баа берген. Биз төмөндө С.Шырдакованын «Кыргыз эл жомоктору» аттуу китебиндеги айбанаттар жөнүндөгү жомоктордун, турмуштук жомоктордун жана ошондой эле, сыйкырдуу жомоктордун мисалында сабакта окуучулардын этнопедагогикалык компетенттүүлүктөрүн өнүктүрүү багытындагы иштердин формаларын келтиребиз.

I Айбанаттар жөнүндөгү

«Каркыра менен түлкү» аттуу жомоктун мисалындагы жомок сабагынын болжолдуу үлгүсү

1. Мугалим жомоктун окутуучулук, тарбиялоочулук жана өнүктүрүүчүлүк максат-милдеттерин кеңири түшүндүрөт.

2. Жомоктун текстин окуучуларга ролдоштуруп көркөм окуу иши аткарылат. Мында мугалим окуучулардын түшүнүп окуусуна, образга кирүүсүнө көңүл буруусу зарыл. Мисалы:

Текстти ролдоштуруу менен түшүнүп көркөм окуу

Каркыра менен түлкү дос болушту.

1-окуучу: (Каркыра) – Түлкү дос, мен жем таап келейин балапандарыма. Сенин убактың болсо аларга көз салып турсаң, – деп суранат.

2-окуучу: (Түлкү) – Каркыра, эч нерседен кам санабай бара бергин. Мен сенин балдарыңды өзүмдүн балдарымдай эле карап турам, – деп ошол замат эле макул болот.

3. Текстти ролдоштуруп, түшүнүп көркөм окугандан кийин жомоктун текстин өздөштүрүү этабы ишке ашырылат.

Мугалим менен окуучунун аңгемелешүүсү

Суроо: Сен түлкү менен каркыраны көрдүң беле?

Жооп: Сыналгыдан, айбанаттар багынан көргөм

Суроо: Тексттен окугандай алардын мамилеси кандай эле?

Жооп: Алар бири-бири менен дос эле.

Суроо: Каркыра түлкүдөн эмнени өтүндү?

Жооп: Ал өзүнүн балапандарын карап турууну суранды.

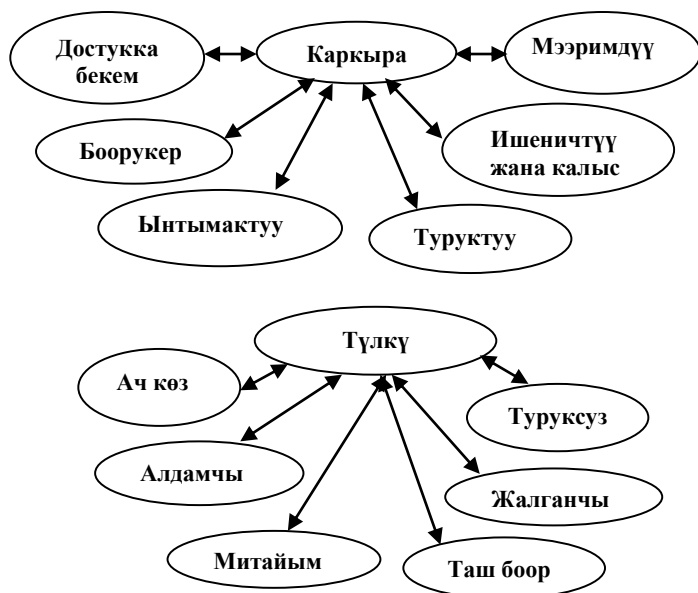
4. Жомоктун текстин, анын мазмунун толук өздөштүрүү максатында дагы бир ирет көркөм окуу иши аткарылат. Мугалим окуучулардын ролдоштуруп, түшүнүп окуусуна көңүл буруусу зарыл. Мисалы:

Текстти ролдоштуруу менен түшүнүп көркөм окуу

1-окуучу: (Түлкү) – Кара көзүм кашайып, дагы көрбөй калыптырмын. Узун моюн балапандарыңдын бири жок, – деп адатынча өңгүрөп ыйлап кирет.

2-окуучу: Ошондон кийин каркыра түлкүдөн шектенип, калган балапандарын алып, башка жакка көчүп кетиптир.

5. Жогорудагылардын негизинде мугалим окуучулар менен бирдикте каркыраны жана түлкүнү мүнөздөгөн кластерлерди түзүшөт:

6. Мугалим окуучуларды каркыра менен түлкүнү салыштыруу менен андан жыйынтык чыгарууну сунуштайт. Каркыра менен түлкүнүн мүнөздөмөсүн төмөнкүдөй диаграмма аркылуу да ачып берүүгө болот.

Каркыра кандай?

Түлкү кандай?

Мугалим айбанаттардын ушундай сапаттарын турмуштук мисалдар менен салыштырууга, “жакшыга жанаш, жамандан адаш” деп, ата-бабалар эскертип кеткендей, түлкүдөй адамдардан алыс болууга, каркырадай адамдар менен достошууга чакыруу менен жомок-сабакты жыйынтыктайт.

II. Турмуштук жомокторго кирген «Ак көңүл менен кара көңүл» аттуу жомоктун мисалындагы жомок сабагынын болжолдуу үлгүсү

1. Мугалим жомоктун окутуучулук, тарбиялоочулук жана өнүктүрүүчүлүк максат-милдеттерин кеңири түшүндүрөт.

2. Жомоктун текстин окуучуларга ролдоштуруп көркөм окуу иши аткарылат. Мында мугалим окуучулардын түшүнүп окуусуна, образга кирүүсүнө көңүл буруусу зарыл. Мисалы:

Текстти ролдоштуруу менен түшүнүп көркөм окуу

Ак көңүл байкуш дагы макул болду. Жетелеген атын сойду. Аттын эти деле көп өтпөй түгөндү. Бир күнү акыркы этти жеп болгондо:

1-окуучу: (Ак көңүл) – Кана, баатыр жол азыгыңды алып кел, жейли, - деди Аккөнүл.

2-окуучу: (Кара көңүл) – Жок, сенин азыгың бар. Бир көзүңдү оюп берсең, мен токоч берем. Коркпой эле кой, бир башка бир эле көз жетет деди, - Каракөнүл.

3. Текстти ролдоштуруп, түшүнүп көркөм окугандан кийин жомоктун текстин өздөштүрүү этабы ишке ашырылат.

Мугалим менен окуучунун аңгемелешүүсү

Суроо: Сен “ак көңүл” жана “кара көңүл” деген сөздөрдүн маанисин кандай түшүнөсүң?

Жооп: “ак көңүл” – бул ак ниеттүү, боорукер, мээримдүү деген түшүнүк.

Жооп: “кара көңүл” – деген сөз кара ниет, жакшылык жасабаган, таш боор дегенди билдирет.

Суроо: Тексттен окугандай алардын мамилеси кандай эле?

Жооп: Алар бири – бири менен дос эле.

Суроо: Ак көңүл эмнелерди башынан өткөрдү?

Жооп: Ак көңүл түш көрүп, чочуп ойгонсо оюлган көзү калыбына келип калган болот

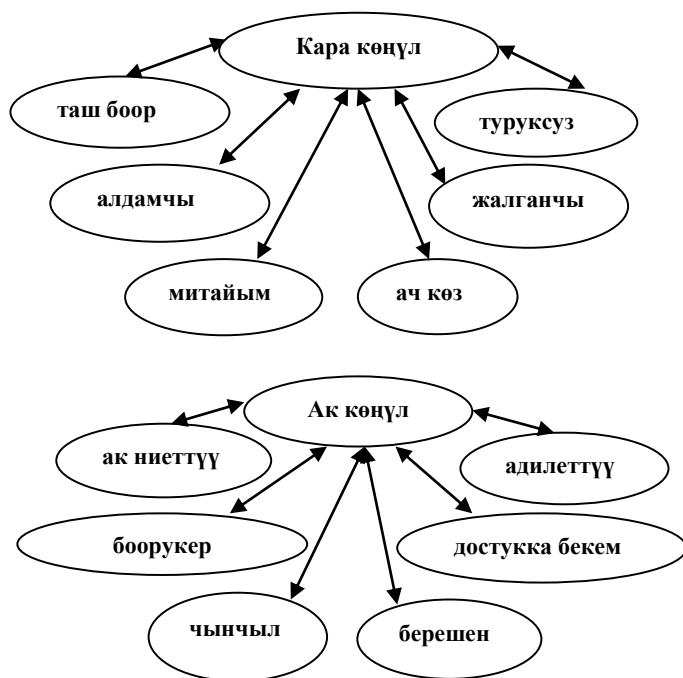
4. Жомоктун текстин, анын мазмунун толук өздөштүрүү максатында дагы бир ирет көркөм окуу иши аткарылат. Мугалим окуучулардын түшүнүп окуусуна көңүл буруусу зарыл. Мисалы:

Текстти ролдоштуруу менен түшүнүп көркөм окуу

Кара көңүл жүрүп отуруп жайылып жаткан көп малга туш болот. “Бул кимдин малы?” деп сурайт. “Бул Ак көңүл дегендин малы”, – деп жооп берет малчылар.

Андан ары жүрүп отуруп: “Тиги алтын чатыр кимдики?” – деп сурайт. “Ал да Ак көңүл байдыкы деп жооп беришет кызматчылары.

5. Жогорудагылардын негизинде мугалим окуучулар менен бирдикте Ак көңүл менен Кара көңүлдү мүнөздөгөн кластерлерди түзүшөт:

6. Мугалим окуучуларды Ак көңүл менен Кара көңүлдү салыштыруу менен андан алгылыктуу оң жыйынтык чыгарууну сунуштайт. Ак көңүл менен Кара көңүлдүн мүнөздөмөсүн төмөнкүдөй диаграмма аркылуу да ачып берүүгө болот.

Мугалим турмушта Ак көңүл сыяктуу ак, адилет, калыс, чынчыл болууга, жанындагы окуучуларга жардамдашууга үндөө менен жомок-сабакты жыйынтыктайт.

III. Сыйкырдуу жомоктор «Жээренче чечен менен Алдар Көсөө» аттуу жомоктун мисалындагы жомок-сабагынын болжолдуу үлгүсү

1. Мугалим жомоктун окутуучулук, тарбиялоочулук жана өнүктүрүүчүлүк максат-милдеттерин кеңири түшүндүрөт.

2. Жомоктун текстин окуучуларга ролдоштуруп көркөм окуу иши аткарылат. Мында мугалим окуучулардын түшүнүп окуусуна, образга тереңдеп кирүүсүнө көңүл буруусу зарыл. Мисалы:

Текстти ролдоштуруу менен түшүнүп көркөм окуу

1-окуучу: (Жаныбек хан) – Көсөө сени кантип жыкты?
2-окуучу: (Жээренче чечен) – мен башымды чертип, «балаа башка кайдан келет?» деп сурадым эле. Ал эми Көсөө сөөмөйү менен тилин чертип, «балаа башка тилден келет» – деп жеңип кетти.

3. Текстти ролдоштуруп, түшүнүп көркөм окугандан кийин жомоктун текстин өздөштүрүү этабы ишке ашырылат

Мугалим менен окуучунун аңгемелешүүсү

Суроо: Силер, Жээренче чечен менен Алдар Көсөө тууралуу уктоңар беле?

Жооп: Алар тууралуу жалпы сөздөрдү гана укканбыз.

Суроо: Жээренче чечен менен Алдар Көсөө кандайча сүйлөшүштү?

Жооп: Алар бири - бири менен табышмактатып сүйлөшүштү.

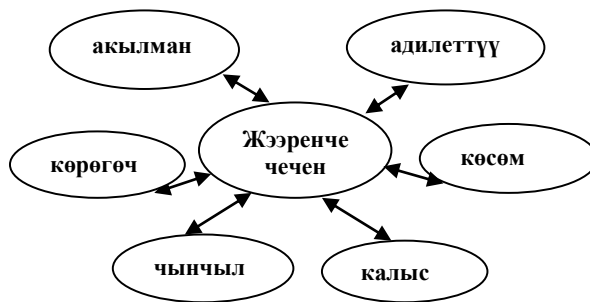
4. Жомоктун текстин, анын мазмунун толук өздөштүрүү максатында дагы бир ирет көркөм окуу иши аткарылат. Мугалим окуучулардын түшүнүп окуусуна көңүл буруусу зарыл. Мисалы:

Текстти ролдоштуруу менен түшүнүп көркөм окуу

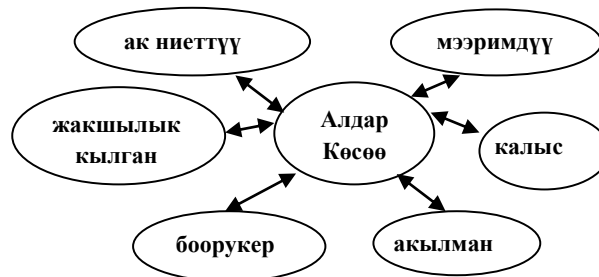
1-окуучу: (Вазир) – Жер ортосу кайда? Акыр заман качан келет?

2-окуучу: (Алдар Көсөө) “Отурган жериң жер ортосу, акыр заман деген атынан айрылып жер ортосунда калган киши!”

5. Жогорудагылардын негизинде мугалим окуучулар менен бирдикте Жээренче чечен менен Алдар Көсөөнү мүнөздөгөн кластерлерди түзүшөт:

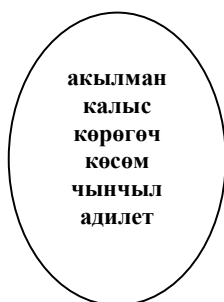

6. Мугалим окуучуларды Жээренче чечен менен Алдар Көсөөнүн оң сапаттарын окуп-үйрөнүүнү сунуштайт. Жээренче чечен менен

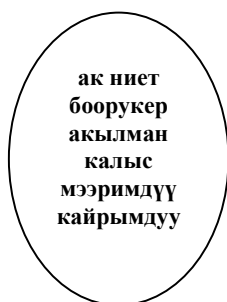

5. Алдар Көсөөнүн мүнөздөмөсүн төмөнкүдөй диаграмма аркылуу да ачып берүүгө болот.

Жээренче чечен

Алдар Көсөө

Мугалим эл арасынан Жээренче чечен менен Алдар Көсөөнүн кайрымдуу касиеттери тууралуу дагы сураштырып билүүнү, турмушта алар сыяктуу ак, адилет, калыс, чынчыл болууга, жанындагы окуучуларга жардамдашууга үндөө менен жомок-сабакты жыйынтыктайт.

Пайдаланылган адабияттар

1. Т.Н. Каранова “ЖОЖдордун педагогикалык факультеттеринде балдар фольклору аркылуу студенттерди окуучуларга атуулдук тарбия берүүгө үйрөтүү жолдору” диссертация. Б. 2012.
2. С.К. Рысбаев, Т.Н. Каранова. Кыргыздын элдик таалим-тарбия принциптери жана методдору. Б.Гүлчынар 2007.
3. Шергелдиева Абида Каубас кызы. Адеп башы – элдик мурастарда. Кант 2007.
4. В.Мусаева Кыргыз тилин компетенттүүлүктүн негизинде окутуу. Б. 2014.
5. Кыргыз эл жомоктору. Түзгөн С.Шырдакова. Б. Бийиктик, 2014.

Рецензент: д.п.н., профессор Рысбаев С.К.